

კეთილი სამარიტელის პრინციპი: შედარებითი სამართლებრივი ანალიზი გერმანიისა და საქართველოს მაგალითზე ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის კონტექსტში

იოსებ გაბარაევი¹

<https://doi.org/10.61446/pa.3.2025.10289>

აბსტრაქტი

„კეთილი სამარიტელის პრინციპი“ (*Good Samaritan principle*) წარმოადგენს სამართლებრივ და ეთიკურ კატეგორიას, რომელიც ამკვიდრებს ინდივიდის ვალდებულებას – დაეხმაროს სხვა ადამიანს სიცოცხლისათვის საშიშ სიტუაციაში, თუკი ეს შესაძლებელია საკუთარი უსაფრთხოების დაცვის და მნიშვნელოვანი საფრთხის მიყენების გარეშე. ეს პრინციპი ისტორიულად ეფუძნება ბიბლიურ და ჰუმანისტურ ტრადიციას, თუმცა თანამედროვე სამართლებრივ სისტემებში „კეთილი სამარიტელის“ წესების სახელით მოიხსენიება საერთო სამართლის ქვეყნების სამართალში და იგი გარდაიქმნა ნორმატიულ მოთხოვნილებად.

წარმოდგენილი ნაშრომი მიზნად ისახავს კეთილი სამარიტელის პრინციპის სამართლებრივი და ეთიკური ანალიზს გერმანიისა და საქართველოს მაგალითზე, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკის გათვალისწინებით. კვლევა ეფუძნება შედარებით სამართლებრივ მეთოდოლოგიას, რომელიც აერთიანებს ეროვნული სამართლის ნორმატიულ საფუძვლებს, ევროპული სამართლის პოზიტიურ ვალდებულებებს და საერთაშორისო ეთიკის პრინციპებს.

გერმანიის სამართლებრივ სისტემაში კეთილი სამარიტელის ვალდებულება მკაფიოდ რეგულირდება სისხლის სამართალში (§323c StGB), გერმანული მოდელი აღიარებს ინდივიდის პოზიტიურ მოვალეობას თანამემამულის დასახმარებლად. ამ ნორმის დარღვევა განიხილება სისხლის სამართლის დანაშაულად.

საქართველოს სამართლებრივ სისტემაში კეთილი სამარიტელის პრინციპი მხოლოდ ირიბად არის ასახული — სისხლის სამართლის კოდექსის 129-ე მუხლით. შედეგად, პრაქტიკაში შეინიშნება სამართლებრივი ვაკუუმი, რომელიც ართულებს პასუხისმგებლობის განსაზღვრას.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკა (მაგ., *Osman v. United Kingdom*, *Budayeva v. Russia*, *Al-Skeini v. United Kingdom*) მკაფიოდ ადასტურებს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას სიცოცხლის დასაცავად. ამ პრეცედენტებით ჩამოყალიბდა სტანდარტი, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს და მისი წარმომადგენლების მოვალეობაა დროულად და ეფექტიანად მოახდინონ რეაგირება სიცოცხლისათვის საშიშ ვითარებებზე.

დასკვნის სახით ნაშრომში განმარტებულია, რომ კეთილი სამარიტელის პრინციპის სამართლებრივი გაძლიერება საქართველოში მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს ადამიანის სიცოცხლის დაცვის ეფექტურობის გაძლიერებას. გერმანიის, ისევე როგორც ევროკავშირის სხვა აქ განხილული ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ნორმის მკაფიო სამართლებრივი ფორმულირება აამაღლებს როგორც ინსტიტუციურ ნდობას, ისე მოქალაქის ინდივიდუალურ პასუხისმგებლობას.

საკვანძო სიტყვები: კეთილი სამარიტელის პრინციპი, სიცოცხლის უფლება, დაზარალებულის დაცვის ვალდებულება, სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულება სიცოცხლის დაცვის სფეროში.

¹ სსიპ დავით აღმაშენებლის სახელობის საქართველოს ეროვნული თავდაცვის აკადემიის ზკალავრიატის სამართლის მიმართულების ასოცირებული პროფესორი, სამართლის დოქტორი

The Good Samaritan Principle: A Comparative Legal Analysis on the Examples of Germany and Georgia in the Context of the Case Law of the European Court of Human Rights

Ioseb Gabaraev²

Abstract

The *Good Samaritan principle* represents a legal and ethical doctrine that establishes an individual's duty to assist another person in a life-threatening situation, provided such assistance can be rendered without significant risk to one's own safety. Historically rooted in biblical and humanistic traditions, the principle has evolved in modern legal systems—particularly in common law jurisdictions where “Good Samaritan laws” have become normative expressions of civic responsibility.

This paper aims to analyze the legal and ethical dimensions of the Good Samaritan principle through the comparative perspectives of Germany and Georgia, with reference to the jurisprudence of the European Court of Human Rights (ECHR). The study applies a comparative legal methodology, integrating national legal frameworks, the positive obligations arising under European human rights law, and principles of international ethical standards.

In Germany, the duty to assist is clearly regulated under criminal law (§323c of the German Criminal Code, *StGB*). The German legal model explicitly recognizes the individual's positive obligation to render aid to another person in distress. A failure to act in such circumstances constitutes a criminal offense, reflecting the integration of moral solidarity into enforceable legal norms.

In Georgia, the Good Samaritan principle is only indirectly reflected through Article 129 of the Criminal Code, which addresses the failure to assist a person in danger. In practice, however, a legal vacuum persists, complicating the determination of responsibility and limiting the effectiveness of the principle as a legal standard.

The jurisprudence of the European Court of Human Rights—particularly in *Osman v. United Kingdom*, *Budayeva v. Russia*, and *Al-Skeini v. United Kingdom*—confirms the state's positive obligation to protect life. These precedents establish that both states and their agents must respond promptly and effectively to life-threatening situations, whether in civilian or military contexts.

In conclusion, the study argues that strengthening the Good Samaritan principle within Georgia's legal system would significantly enhance the protection of the right to life and promote a stronger culture of human dignity and institutional trust. The German and broader European experience demonstrates that clearly articulated legal duties not only improve accountability but also reinforce individual moral responsibility in society.

Keyword: Good Samaritan principle, right to life, Duty to protect the victim, State's Positive obligations to safeguard life.

² Associate Professor of Bachelor's Program in Law of LEPL David Aghmashenebeli National Defence Academy of Georgia
Doctor of Law

შესავალი

ადამიანის სიცოცხლე წარმოადგენს უმაღლეს სამართლებრივ და ეთიკურ ღირებულებას, რომლის დაცვაც მოითხოვს არა მხოლოდ სახელმწიფოს, არამედ საზოგადოების წევრთა აქტიურ ჩართულობას. სიცოცხლის უფლება თანამედროვე სამართლის ფუნდამენტური ღირებულებაა, რომელიც ადამიანის ღირსებასთან ერთად განსაზღვრავს სამართლებრივი წესრიგის არსს.³

„კეთილი სამარიტელის პრინციპი“-ს (*Good Samaritan principle*) წარმოშობა დაკავშირებულია ბიბლიურ საფუძველთან, უმაღლეს სახელწოდება კი, მომდინარეობს ბიბლიური იგავიდან კეთილ სამარიტელზე (ლუკას სახარება 10:25–37), სადაც უცხო ადამიანი ეხმარება გამარცხულ და სნეულ ადამიანს, მიუხედავად იმისა, რომ საზოგადოებრივად ეს ორი ჯგუფი მტრულად იყო განწყობილი ერთმანეთის მიმართ, რაც შემდგომ ჩამოყალიბდა სამართლებრივ კატეგორიად. იგი წარმოადგენს ჰუმანისტურ და სამართლებრივ პრინციპს, რომელიც მოქალაქეს, რომელიც არ მოქმედებს პროფესიული ვალდებულების ფარგლებში (არ არის ექიმი, პოლიციელი, მაშველი), აღუძრავს სურვილს დაეხმაროს სხვას კრიტიკულ ვითარებაში, მიუხედავად პირადი სარგებლის არქონისა, რაც გულისხმობს ინდივიდის ვალდებულებას, დაეხმაროს სხვას სიცოცხლისთვის საშიშ მდგომარეობაში, თუკი ეს შესაძლებელია მისთვის საფრთხის გარეშე.⁴

საერთო სამართლის ქვეყნების თანამედროვე სამართლებრივ სისტემებში ეს პრინციპი მოიხსენიება „კეთილი სამარიტელის“ წესების სახელით, რომელიც კანონის სახით სხვადასხვა განსხვავებული ფორმით არსებობს ბევრ ქვეყანაში (მაგ: აშშ, კანადა, ავსტრალია, ევროპის ქვეყნები) და გულისხმობს ისეთ შემთხვევას, როცა ადამიანი, რომელიც კეთილსინდისიერად, გულწრფელად და უანგაროდ ცდილობს სხვას სიცოცხლის გადარჩენაში დაეხმაროს (მაგ. უბედური შემთხვევისას), დაცულია იმისგან, რომ შემდეგ არ გახდეს სისხლისამართლებრივი

³ A. E. Traver, “Good Samaritan Laws: A Global Comparative Perspective.” *Journal of International Law and Policy* 12, no. 3 (2006): 255–272.

⁴ M. H. Okumori, “Germany’s Duty to Rescue and Comparative Perspectives.” *Journal of Comparative Law* 8, no. 2 (2016): 45–63.

პასუხისმგებლობის სუბიექტი იმ შემთხვევაში, თუ დახმარების გაწევისას შემთხვევით ზიანი მიაღება იმ პირს, ვისაც გაეწია დახმარება.⁵

„კეთილი სამართლის კანონი“ მიზნად ისახავს, ერთი მხრივ, საზოგადოების წევრთა თანადგომის წახალისებას, ხოლო მეორე მხრივ, კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვის უზრუნველყოფას სამართლებრივი დევნისგან. ეს პრინციპი უკავშირდება სოციალურ სოლიდარობასა და სიცოცხლის უფლებას, როგორც ფუნდამენტურ უფლებას ადამიანის ღირსების ფარგლებში.

სამართლებრივად, „კეთილი სამართლის“ პრინციპი ორ ძირითად ასპექტს აერთიანებს:

(ა) **დახმარების ვალდებულება** – მოქალაქემ უნდა გაუწიოს დახმარება სხვა პირს, რომელიც იმყოფება სიცოცხლისთვის საშიშ მდგომარეობაში, თუკი ეს შესაძლებელია მისთვის საფრთხის გარეშე; მოქალაქის ვალდებულება დახმარების გაწევაზე (*duty to rescue*);

(ბ) **კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვა** – სამართლებრივი დაცვის გარანტიის მექანიზმის არსებობა იმ პირისთვის, ვინც უანგარო და კეთილსინდისიერი დახმარების პროცესში შემთხვევით მიაყენა ზიანი დაზარალებულს. (*liability protection*).

უნდა აღინიშნოს, რომ ევროპის კონტინენტურ სამართალში აქცენტი გაკეთებულია პირის ვალდებულებაზე, ხოლო საერთო სამართლის სისტემებში — დამხმარის დაცვაზე. ხსენებული პრინციპი, მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული (განსაკუთრებით გერმანიაში, საფრანგეთსა და სკანდინავიურ ქვეყნებში) ევროპის კონტინენტურ სამართალში, ხოლო ქართულ საკანონმდებლო სივრცეში, "კეთილი სამართლის კანონი", როგორც ცალკე, დასახელებით ჩამოყალიბებული კანონი არ არსებობს. თუმცა, საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს დახმარების ვალდებულებას და სამოქალაქო/სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობისგან დაცვის გარკვეულ ელემენტებს, რომლებიც ნაწილობრივ შეესაბამება ამ პრინციპს,

⁵ S.Freeman, „Criminal liability and the duty to aid distressed, University of Pennsylvania law review“, Vol. 142, 2005, p. 1455.

თუმცა დახმარების გამწევი პირის დამცავი მექანიზმები არ არის იმდენად ჩამოყალიბებული, რომ ზუსტად მოიცავდეს „კეთილი სამარტელის“ პრინციპის სხვა ელემენტებს. ასე მაგალითად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 129-ე მუხლი დაუხმარებლობის (*Failure to help*) სახით და სამოქალაქო კოდექსის 992-ე მუხლი, რომელიც მართალია პირდაპირ არ იცავს პირს სამოქალაქო დახმარების გაწევის დროს დაშვებული შეცდომის გამო სამოქალაქო პასუხისგებლობისაგან, თუმცა ამკვიდრებს ზოგად პრინციპს და ითვალისწინებს იმ პირის სამოქალაქო პასუხისგებლობას ზიანის ანაზღაურების ვალდებულების შესახებ, რომელიც სხვა პირს მართლსაწინააღმდეგო, განზრახი ან გაუფრთხილებელი მოქმედებით მიაყენებს ზიანს.⁶

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს საერთო სასამართლოების პრაქტიკაში არ მოიპოვება საქმეები იმ პირთა სისხლის სამართლებრივი ან სამოქალაქო სამართლის წესით პასუხისგებლობის შესახებ, რომელთაც დაეკისრათ პასუხისგებლობა სხვისი ჯანმრთელობის ან სიცოცხლის გადარჩენაში გულწრფელი და უანგარო დახმარების აღმოჩენისას ზიანის მიყენების გამო, ასეთი კანონის არსებობა (*Good Samaritan Law*) და მოქალაქეთა ცნობიერების ამაღლება საგანგებო სიტუაციებში თავიანთი უფლებების და ვალდებულებების შესახებ, უდაოდ წახალისებდა მათ და გაზრდიდა მათ ჩართულობას კრიტიკულ სიტუაციებში მოქალაქეთა დასახმარებლად.

I. კეთილი სამარტელის პრინციპის თეორიული საფუძვლები

კეთილი სამარტელის პრინციპი წარმოიშობა მორალური ვალდებულებისგან — დაეხმარო სხვას. მისი სამართლებრივი ნორმად ქცევა ნიშნავს საზოგადოების სოლიდარობის სამართლებრივ აღიარებას.⁷

„კეთილი სამარტელის“ იდეა, რომელიც ბიბლიურ საფუძველს ეყრდნობა, წარმოადგენს ჰუმანისტურ და სამართლებრივ პრინციპს, რომელიც აღძრავს მოქალაქეს დაეხმაროს

⁶ საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 129, 1999 რედაქცია, გვ.124–125; <https://surl.li/mconcs>, (გადამოწმებულია 26.11.2025)

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი 992-ე მუხლი, დელიქტური ვალდებულებანი, <https://surl.li/rwjuwu>, (გადამოწმებულია 26.11.2025)

⁷ “The Good Samaritan in European Private Law.” *European Review of Private Law* 21, no. 4 (2013): 677–698.

ადამიანს საგანგებო მდგომარეობაში, მიუხედავად პირადი სარგებლის არ-
არსებობისა.

კეთილი სამართლის სიუჟეტი ლუკას სახარებაში აღწერს კაცს, რომელიც და-
ეხმარა უცნობს გამარცვის შემდეგ. ქრისტიანულ კულტურაში ეს ამბავი იქცა
ეთიკური ქცევის არქეტიპად, ხოლო მოგვიანებით — სოციალური პასუხისმგებ-
ლობის იურიდიულ პრინციპად. ბიბლიური პარაბოლა კეთილ სამართელზე იქცა
დასავლური ეთიკის მნიშვნელოვან ნარატივად. შუა საუკუნეებში ქრისტიანული
ეკლესია მას იყენებდა როგორც ქველმოქმედების მორალურ არგუმენტს, ხოლო
თანამედროვე სამართალში ის გადაკეთდა მოქალაქის სამართლებრივ მოვა-
ლეობად.⁸

საფრანგეთის სისხლის სამართლის კოდექსში (Code pénal (France)) კეთილი
სამართლის ნორმა პირველად ჩაიწერა 1941 წელს, ნაცისტური ოკუპაციის პე-
რიოდში, თუმცა შემდგომში დე გოლის მთავრობამ შეინარჩუნა ის. 1945 წლის
შემდეგ ეს მუხლი იქცა მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობის სიმბოლოდ.⁹

გერმანიაში კი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ დაიწყო სოციალური პასუხისმგებ-
ლობის იურიდიზაცია. 1950–60-იან წლებში კონსტიტუციურ დისკურსში გაჩნდა
ტერმინი „Solidaritätspflicht“ – საზოგადოებრივი სოლიდარობის მოვალეობა, რომე-
ლიც კონსტიტუციური წესრიგის ერთ-ერთ ღირებულებად აღიარეს¹⁰.

ამ ტრადიციიდან გამომდინარეობს გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის
§323c — *Unterlassene Hilfeleistung/Failure to render assistance* (დახმარების გაუწევ-
ლობა), რომელიც დღემდე წარმოადგენს კეთილი სამართლის სამართლებრივი
ვალდებულების ყველაზე სტრუქტურირებულ ფორმას ევროპაში¹¹.

ამ პრინციპის ფილოსოფიურ საფუძველი, უკავშირდება **კანტის კატეგორიულ
იმპერატივს** — მოიქეცი ისე, რომ შენი ქცევა გახდეს უნივერსალური კანონი.¹⁰ ამ
თვალსაზრისით, დახმარება სხვისადმი არ არის არჩევანი, არამედ ვალდებულება,

⁸Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1969, 212–225.

⁹Code pénal (France), Article 223-6. *Journal officiel de la République française*, 2023, 5123.

¹⁰Immanuel Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, 2012, 54–60.

რომელიც გამოდის ადამიანის ღირსებიდან და უკავშირდება სოციალურ პასუხისმგებლობას, სოლიდარობასა და სიცოცხლის უფლებას — როგორც ფუნდამენტურ უფლებას ადამიანის ღირსების ფარგლებში.

ლიბერალური თეორიები ხაზს უსვამენ ინდივიდის თავისუფლებას და ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფო ვერ აიძულებს მოქალაქეს იმოქმედოს მორალურად⁶. თუმცა კომუნიტარისტული ხედვა ამტკიცებს, რომ საზოგადოებრივი თანაცხოვრება მოითხოვს ურთიერთდახმარების მინიმალურ სტანდარტს — პასუხისმგებლობას სხვისი სიცოცხლისადმი⁷.

II. გერმანიის სამართლებრივი ჩარხო — §323c StGB

გერმანიაში მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ, კონსტიტუციური დემოკრატიის ფორმირებისას, მოქალაქის სოციალური პასუხისმგებლობა ერთ-ერთ ძირითად მორალურ ღირებულებად იქცა. სწორედ ამ პერიოდში სისხლის სამართლის კოდექსში გაჩნდა §323c — „*Unterlassene Hilfeleistung*“ (დახმარების გაუწევლობა).

გერმანული მოდელი უფრო მკაფიოდ ადგენს მოქალაქის სამართლებრივ ვალდებულებას დახმარებაზე, მაშინ როდესაც ქართული სისხლის სამართალი მხოლოდ მინიმალურ პასუხისმგებლობას აწესებს. ამასთან, გერმანიაში არსებობს პრაქტიკული დაცვა კეთილსინდისიერი დამხმარისთვის: სამოქალაქო პასუხისმგებლობა არ ვრცელდება იმ შემთხვევაზე, როცა დახმარება კეთილსინდისიერად იქნა გაწეული. საქართველოში კი მსგავსი დაცვა არ არსებობს, რაც აფერხებს მოქალაქეთა ჩართულობას საგანგებო შემთხვევებში.

გერმანიის სისხლის სამართლის კოდექსის §323c პირველი ნაწილი ადგენს: „ვინც არ აღმუაყენს დახმარებას უბედური შემთხვევის, საერთო საფრთხის ან საგანგებო სიტუაციის შემთხვევაში, მიუხედავად იმისა, რომ ეს აუცილებელია და გონივრულად მოსალოდნელია გარემოებებიდან გამომდინარე, კერძოდ, თუ ეს შესაძლებელია ამ პირისთვის მნიშვნელოვანი საფრთხის გარეშე და სხვა მნიშვნელოვანი მოვალეობების დარღვევის გარეშე, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით ერთ წლამდე ან ჯარიმით.“¹¹

¹¹ German Criminal Code (Strafgesetzbuch), §323c “Failure to Render Assistance.”

ეს ნორმა მოიცავს „დამხმარის ვალდებულებას“ (*Rettungspflicht*), განიხილება როგორც საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის გამოხატულება და მოიცავს სამ ძირითად ელემენტს:

1. უნდა არსებობდეს „საერთო საფრთხე“ ან უბედური შემთხვევა;
2. პირს უნდა ჰქონდეს რეალური შესაძლებლობა დახმარების გასაწევად;
3. დახმარება უნდა იყოს შესაძლებელი მნიშვნელოვანი საფრთხის გარეშე.

გერმანული სასამართლო პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ეს მუხლი აქტიურად გამოიყენება როგორც სოციალური პასუხისმგებლობის სამართლებრივი იარაღი.

მაგალითად, 2017 წელს ქალაქ ესენში ოთხი მოქალაქე გაასამართლეს იმ მიზეზით, რომ არ დაეხმარნენ პენსიონერს, რომელიც დაიღუპა ბანკის ფოიეში კოლაფსის შედეგად გონების დაკარგვის გამო. სასამართლომ დაადგინა, რომ დახმარება შესაძლებელი იყო საკუთარი სიცოცხლის რისკის გარეშე, რაც საკმარისი საფუძველი აღმოჩნდა ბრალდებისთვის.¹²

ასევე ცნობილია შემთხვევა ბერლინში (2019), როდესაც მეტროსადგურში დაცემულ ქალს ათი გამვლელი უყურებდა, მაგრამ მხოლოდ ერთმა გამოიძახა დახმარება. სასამართლომ დანარჩენთა უმოქმედობა მიიჩნია სამართლებრივი ვალდებულების დარღვევად, თუმცა შეამსუბუქა პასუხისმგებლობა მათი დაბნეულობის გათვალისწინებით. ხსენებულ საქმეზე სასამართლომ ხაზი გაუსვა, რომ მოქალაქის უმოქმედობაც შეიძლება ჩაითვალოს დანაშაულად, როცა მას შეეძლო დახმარება თავისი სიცოცხლის საფრთხის შექმნის გარეშე.¹³

გერმანული სამართლის დოქტრინა მიიჩნევს, რომ დახმარებაზე უარის თქმა წარმოადგენს არა მხოლოდ სამართლებრივ, არამედ **მორალურ დანაშაულს**, რადგან არღვევს სოციალური სოლიდარობის პრინციპს.¹⁴

III. საქართველოს სამართლებრივი ჩარჩო — სისხლის სამართლის კოდექსის 129-ე მუხლი

¹² “Three Fined under ‘Good Samaritan’ Law after They Ignored Collapsed Pensioner.” *The Independent*, 26 July 2017, 4.

¹³ Ibid

¹⁴ Ibid

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 129-ე მუხლი პირველად შევიდა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსში 1999 წელს, თუმცა მას შემდეგ იშვიათად გამოიყენება. სასამართლო პრაქტიკაში არ იძებნება ერთიანი განმარტება იმისა, რას ნიშნავს „უმწეო მდგომარეობა“ და „საფრთხის გარეშე დახმარება“.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 129-ე მუხლი ფორმულირებულია შემდეგნაირად: „სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარეობაში მყოფისათვის აუცილებელი და აშკარად გადაუდებელი დახმარების გაუწევლობა, თუ დამნაშავეს შეეძლო მისი დახმარება თავისთვის ან სხვისთვის სერიოზული საფრთხის შექმნის გარეშე, აგრეთვე დახმარების საჭიროების შესახებ სათანადო დაწესებულებისათვის ან პირისათვის შეუტყობინებლობა.“¹⁵

ამ ნორმის ფორმულირება, ერთი შეხედვით, ახლოს დგას გერმანიის §323c სტრუქტურასთან, თუმცა პრაქტიკული გამოყენება საქართველოში იშვიათია. ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში არსებობს რამდენიმე პრეცედენტი, სადაც მოქალაქეს დაეკისრა პასუხისმგებლობა დაუხმარებლობისთვის.¹⁶ გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ხსენებული დანაშაულის შემადგენლობა ხორციელდება მხოლოდ პირდაპირი განზრახვით ანუ პირმა უნდა იცოდეს, რომ სხვა პიროვნებას ნამდვილად სჭირდება მისი დახმარება და ეს დახმარება მოცემულ მომენტში გადაუდებელი და აუცილებელია.¹⁷

ასე მაგალითად, საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ ძალაში დატოვა ქვედა ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილება და გაამართლა პირის მსჯავრდება ნარკოტიკის მოხმარების შედეგად კომაში ჩავარდნილი პირის დაუმხარებლობისთვის, იმ პირობებში, როცა მათივე თავისთვის რაიმე საფრთხის შექმნის გარეშე, სიცოცხლისათვის საშიშ მდგომარეობაში მყოფ თავიანთ მეგობარს, რომელსაც სჭირდებოდა გადაუდებელი დახმარება, მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ მათ

¹⁵ იქვე, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 129, 1999 რედაქცია, გვ.124–125.)

¹⁶ Ibid

¹⁷ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2011 წლის 30 მაისის განჩინება, საქმე №136აპ-11, <https://surl.li/fzolmi>, (გადამოწმებულია 26.11.2025 წელი)

ესმოდათ მეგობრის ხროტინი, არ აღმოუჩინეს დახმარება, დროულად არ შეატყობინეს სათანადო დაწესებულებას და დაწვინ დასაძინებლად.”¹⁸

ეს ნორმა მოქმედებს როგორც „მძინარე მუხლი“ — კანონშია ჩაწერილი, მაგრამ რეალურად არ გამოიყენება. პრაქტიკის არარსებობა დაკავშირებულია იმასთან, რომ საქართველოს კანონმდებლობა არ განსაზღვრავს:

- რას ნიშნავს „უმწეო მდგომარეობა“;
- რა არის „საფრთხის გარეშე დახმარება“;
- და რა პასუხისმგებლობა ეკისრება კეთილსინდისიერ დამხმარეს, თუ მისი ქმედება არასწორად, არასასურველი შედეგით დასრულდა.

კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვის მექანიზმის არარსებობა ყველაზე სერიოზული გამოწვევაა. ქართული სისხლის სამართალი არ ითვალისწინებს იმ პირის დაცვის მექანიზმს, ვინც ცდილობს დახმარებას და შემთხვევით ზიანს მიაყენებს დაზარალებულს.

ეს ქმნის სამართლებრივ ვაკუუმს, რადგან მოქალაქეები ხშირად ერიდებიან ჩარევას მოსალოდნელი სამართლებრივი პასუხისმგებლობის შიშით. მაგალითად, თუ მოქალაქემ სცადა ადამიანის დახმარება და ამ მოქმედებამ ზიანი გამოიწვია, სამართლებრივი შეფასება გაურკვეველია — შეიძლება იგი გახდეს ბრალდებული დაუდევრობის გამო.¹⁹ ეს იწვევს მოქალაქეთა შიშს მოსალოდნელი სისხლის-ამართლებრივი პასუხისმგებლობის შესახებ, რაც ხელს უწყობს სამართლებრივ პასიურობას.

IV. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (ECHR) პრაქტიკა

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს - ECHR-ის პრაქტიკა არ ადგენს ინდივიდუალურ „კეთილი სამართლის“ ვალდებულებას დაეხმაროს სხვას, თუმცა მისი გადაწყვეტილებები ქმნის პოზიტიური ვალდებულებების ჩარჩოს სახელმწიფოსთვის და ავითარებს სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებების კონცეფციას — სიცოცხლის უფლების რეალური უზრუნველყოფის მიზნით.

¹⁸ საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 06 ივნისის განჩინება, საქმე №189აპ-24, <https://surl.li/mqjuqc>, (გადამოწმებულია 26.11.2025 წელი)

¹⁹ Ibid

1. *Osman v. United Kingdom* (1998) - სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფო ვალდებულია მიიღოს პრევენციული ზომები, როცა არსებობს რეალური საფრთხე პირის სიცოცხლისთვის. ეს პრინციპი ქმნის საფუძველს პოზიტიური ვალდებულებისთვის — მოქმედების ვალდებულებას მაშინ, როცა საფრთხე ცნობილია ან პროგნოზირებადი.²⁰
2. *Budayeva and Others v. Russia* (2008) - სასამართლომ რუსეთის წინააღმდეგ დაადგინა სიცოცხლის უფლების დარღვევა, რადგან ხელისუფლებამ ვერ უზრუნველყო სათანადო რეაგირება ბუნებრივი კატასტროფისას. ეს გადაწყვეტილება ხაზს უსვამს, რომ სახელმწიფოს ვალდებულება მოიცავს ორგანიზაციულ რეაგირებას — ანუ „დახმარების“ ფართო ინტერპრეტაციას.²¹
3. *Makaratzis v. Greece* (2004) - ხსენებულ საქმეში სასამართლომ განსაზღვრა სახელმწიფოს მოვალეობა პროპორციული ძალის გამოყენებისას და სიცოცხლის რეალური დაცვის უზრუნველსაყოფად.²²
4. *Öneryıldız v. Turkey* (2004) - სასამართლომ განიხილა ხელისუფლების დაუდევრობა, რომელმაც გამოიწვია ადამიანთა დაღუპვა ნაგავსაყრელის აფეთქებისას. ეს გადაწყვეტილება აყალიბებს სახელმწიფოს ვალდებულებას, გაატაროს პრევენციული და ეფექტიანი ღონისძიებები სიცოცხლისთვის შესაძლო საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ეს საფრთხეები გამომდინარეობს გარემოს დაცვის, ინფრასტრუქტურის მართვისა და გადაუდებელი რისკების მართვის სფეროებიდან. სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს შესაბამისი რეგულირება, სათანადო ზედამხედველობა და დროული რეაგირება, რათა საფრთხე არ გადაიზარდოს გარდაუვალ ან მძიმე შედეგში და სიცოცხლის უფლება რეალურად დაცული იყოს ეფექტიანად.²³

²⁰ v.Osman the United Kingdom, Application no. 23452/94, ECHR, Judgment of 28 October 1998, §§ 115–121, <https://surl.li/tsgzrs>, (გადამოწმებულია 26.11.2025 წელი)

²¹ *Budayeva and Others v. Russia*, Applications nos. 15339/02 and others, ECHR, Judgment of 20 March 2008, §§ 128–135

²² *v.Makaratzis Greece*, Application no. 50385/99, ECHR, Judgment of 20 December 2004, §§ 49–57

²³ *v.Öneryıldız Turkey*, Application no. 48939/99, ECHR Judgment of 30 November 2004, §§90–101.

5. *L.C.B. v. United Kingdom* (1998) - სასამართლომ დაადგინა, რომ სახელმწიფოს პოზიტიური ვალდებულებაა მოქალაქის ინფორმირება სიცოცხლესთან დაკავშირებულ რისკებზე (ბირთვული გამოსხივების შემთხვევა).²⁴

ამ გადაწყვეტილებათა საერთო არსი ის არის, რომ სიცოცხლის უფლება მოიცავს არა მხოლოდ სახელმწიფოს მოვალეობას - *Negative obligations* თავი შეიკავოს და არ ჩაერიოს (*refrain-from-duty*) ამ უფლების ხელყოფაში, არამედ სახელმწიფოს მოვალეობას - *positive obligations* - პრევენციული ქმედებებით უზრუნველყოს ამ უფლების დაცვა.

მართალია, ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლო ხსენებული საქმეები, პირდაპირ არ გულისხმობენ ინდივიდუალურ „Good Samaritan“-ის ვალდებულებას, მაგრამ განასახიერებს სახელმწიფოს პოზიტიურ პასუხისმგებლობას სიცოცხლის უფლების დაცვის კონტექსტში და ხაზს უსვამს ეფექტიანი სამოქალაქო უსაფრთხოების მექანიზმების შექმნის აუცილებლობას ცალკეულ სახელმწიფოთა ეროვნულ დონეზე.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითები ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული სასამართლო პრაქტიკიდან აჩვენებს, რომ ევროკავშირის ქვეყნებში კეთილი სამართლის პრინციპი აღიქმება არა მხოლოდ მორალურ მოვალეობად, არამედ სამართლებრივ მექანიზმად, რომელიც აერთიანებს საზოგადოებრივ სოლიდარობას და ინდივიდის უფლებებს და ქმნის სამართლებრივ საფუძველს „კეთილი სამართლის პრინციპის“ ინტეგრაციისთვის ეროვნულ დონეზე.

V. ევროკავშირის ქვეყნების სამართლებრივი მოდელები

სანამ ევროპაში შესაამისი სამართლებრივი ნორმა ჩამოყალიბდებოდა, XIX საუკუნის ბოლოს საფრანგეთსა და გერმანიაში მიმდინარეობდა დისკუსია მოქალაქის მოვალეობაზე დახმარების გაწევისას. საფრანგეთის **Code pénal (1810)** ჯერ არ შეიცავდა ასეთ ვალდებულებას, მაგრამ 1941 წელს კოლაბორაციული რეჟიმის პერიოდში შემოიღეს პირველი ნორმა, რომელიც შემდგომში დე გოლის მთავრობის პერიოდში გაძლიერდა და დღემდე მოქმედებს.

²⁴ *L.C.B. v. United Kingdom*, Application no. 23413/94, ECHR Judgment of 9 June 1998, §§35–41.

კეთილი სამარიტელის იდეა სამართლებრივ კატეგორიად XX საუკუნეში გადაიქცა. განსაკუთრებით განვითარებულია იგი კონტინენტურ ევროპაში — გერმანიაში, საფრანგეთში, პოლონეთსა და სკანდინავიურ ქვეყნებში, სადაც მოქალაქის ვალდებულება დახმარების გაწევაზე სამართლებრივად მკაფიოდ არის ჩამოყალიბებული. განსხვავებები არსებობს ვალდებულების ინტენსივობასა და კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვის დონეს შორის.

საფრანგეთში - 1941 წლიდან მოქმედებს სპეციალური ნორმა (Code pénal, art. 223-6), რომელიც ადგენს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას დახმარებაზე უარის შემთხვევაში. ეს მუხლი ითვალისწინებს, რომ ნებისმიერმა პირმა, რომელმაც შეამჩნია საფრთხეში მყოფი ადამიანი, უნდა გაუწიოს მას დახმარება ან შეატყობინოს შესაბამის ორგანოებს, თუკი ეს შესაძლებელია საკუთარი თავისთვის ან სხვისთვის საფრთხის რისკის შექმნის გარეშე.²⁵ ამ მუხლით საფრანგეთში დამკვიდრდა მკაცრი მიდგომა: დახმარებაზე უარი არის დანაშაული, თუკი დახმარება შეიძლებოდა საფრთხის გარეშე. სასამართლო პრაქტიკაში ეს მუხლი ხშირად გამოიყენება საგზაო შემთხვევების და საზოგადოებრივი უსაფრთხოების წესების დარღვევისას. საფრანგეთში სანქცია მკაცრია, მაგრამ ამავე დროს მოქმედებს კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვა.

ნორვეგია - სასჯელარსრულების კოდექსის §287-ე პარაგრაფი ადგენს ვალდებულებას, დაეხმარო სხვას სიცოცხლის ან ჯანმრთელობის გადარჩენაში, როცა დახმარება შეიძლება განხორციელდეს საკუთარი სიცოცხლის ან ჯანმრთელობის საფრთხის ზიანის მიყენების გარეშე. ამასთან, კანონმდებლობა იცავს კეთილსინდისიერ დამხმარეს სამოქალაქო პასუხისმგებლობისგან, თუკი ზიანი გამოიწვია უნებლიედ.²⁶ ამასთან, კეთილსინდისიერი დამხმარე გათავისუფლებულია სამოქალაქო პასუხისმგებლობისგან, თუკი პირს ზიანი შემთხვევით მიაღდა. ნორვეგიაში, ისევე როგორც პოლონეთში პრინციპი მოქმედებს ზომიერი ინტენსივობით — აქცენტი კეთდება მორალურ ვალდებულებაზე, ვიდრე მკაცრ დასჯაზე.

²⁵ Code pénal (France), Article 223-6. *Journal officiel de la République française*, p. 5123 (Version consolidée 2023).

²⁶ Norwegian Penal Code §287, *Lovdata*, p. 1142–1143 (2022 Edition)

პოლონეთი - პოლონეთის სისხლის სამართლის კოდექსის 162-ე მუხლი, ადგენს მსგავს წესს: ვინც არ გაუწევს დახმარებას, როცა არსებობს აშკარა საფრთხე ადამიანის სიცოცხლისთვის, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით. ამასთან, დახმარების ვალდებულება არ ვრცელდება იმ შემთხვევაში, როცა მას შეეძლო დახმარება მხოლოდ საკუთარი სიცოცხლის საფრთხის ფასად ან/და სიცოცხლის გაწირვის ხარჯზე.²⁷

იტალია - იტალიის სასჯელაღსრულების კოდექსის 593-ე მუხლი, განსაზღვრავს ექიმისა და მოქალაქის ვალდებულებას დახმარებაზე, განსაკუთრებით გადაუდებელ სამედიცინო შემთხვევებში.²⁸

ევროკავშირის ხსენებულ ქვეყნებში მკაფიოდაა გათვალისწინებული ორი ასპექტი, პირველი, მოქალაქის აქტიური ვალდებულება დახმარებაზე და მეორე, კეთილსინდისიერი დამხმარის სამართლებრივი დაცვა. ეს მიდგომა ქმნის ბალანსს მოქალაქის თავისუფლებასა და საზოგადოებრივი სოლიდარობის პრინციპს შორის. ამდენად, ევროპული კონტინენტური სამართალი იზიარებს პოზიციას — როცა მოქალაქის უმოქმედობა აღიქმება არა მხოლოდ მორალურ დანაშაულად, არამედ სამართლებრივად დასასჯელ ქმედებად. ევროპულ ქვეყნებში კეთილი სამართლებრივი პრინციპი იქცა საზოგადოების მორალური პასუხისმგებლობის იურიდიულ გარანტიად, მაშინ როცა საქართველოში ის რჩება მხოლოდ დეკლარაციულ მუხლად.

VI. სამართლებრივი შეფასება და გამოწვევები საქართველოში

საქართველოში კეთილი სამართლებრივი პრინციპის სამართლებრივი დანერგვა რამდენიმე სისტემურ პრობლემას უკავშირდება:

1. **ნორმის არაეფექტურობა მისი არაგანჭვრეტადობის გამო** — მუხლი 129 არ განსაზღვრავს დახმარების ობიექტურ და სუბიექტურ საზღვრებს;²⁹
2. **კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვის მექანიზმის არარსებობა** — საქართველოს კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს იმ პირის დაცვას, ვინც კეთილსინდისიერად სცადა დახმარება, მაგრამ შემთხვევით გამოიწვია ზიანი. მაგალითად, თუ მოქალაქემ სცადა ადამიანს გულის შეტევის დროს პირველადი დახმარების

²⁷ Polish Criminal Code, Article 162, *Dziennik Ustaw RP*, No. 88 (1997): p. 5534–5535.

²⁸ Italian Codice Penale, Art. 593, *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 2018, 2342–2343.

²⁹ იქვე. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი.

გაწევა, ასეთ დროს კეთილსინდისიერი დამხმარე ვერ სარგებლობს პასუხისმგებლობისგან გათავისუფლებით;³⁰

3. **სოციალური ცნობიერების დაბალი დონე** — მოქალაქეთა უმრავლესობას არ გააჩნია ინფორმაცია სამართლებრივ ვალდებულებებზე დახმარების გაწევისას და სათანადო ცოდნა პირველადი დახმარების შესახებ.³¹

რეკომენდაციები:

- კანონმდებლობაში უნდა გაჩნდეს ნორმა *კეთილსინდისიერი დამხმარის იმუნიტეტის შესახებ* — გულწრფელი დახმარებისას გამოწვეული ზიანი, არ უნდა იწვევდეს სამართლებრივ პასუხისმგებლობას;
- უნდა არსებობდეს სახელმწიფო საყოველთაო პროგრამები (ტრენინგები, სემინარები) მოქალაქეთათვის პირველი დახმარების სამართლებრივი და პრაქტიკული საკითხების დასწავლის მიზნით;
- სასამართლოებმა უნდა განავითარონ პრეცედენტული პრაქტიკა, რომელიც დააზუსტებს „უმწეო მდგომარეობისა“ და „საფრთხის გარეშე დახმარების“ ცნებების მნიშვნელობას.

ეს ნაბიჯები შექმნის სამართლებრივ გარემოს, სადაც მოქალაქის მორალური ვალდებულება გარდაიქმნება რეალურ სამართლებრივ ინსტრუმენტად.

დასკვნა

კეთილი სამართლის პრინციპი წარმოადგენს სამართლისა და ეთიკის შერწყმის კლასიკურ მაგალითს — ის აყალიბებს საზოგადოებრივ შეთანხმებას, რომლის საფუძველზეც სხვა ადამიანის სიცოცხლე არ შეიძლება დარჩეს მხოლოდ ინდივიდის პირად საქმედ, ვინაიდან მისი დაცვა საერთო ღირებულებას წარმოადგენს.³²

გერმანიის და საფრანგეთის გამოცდილება აჩვენებს, რომ ამ პრინციპის ეფექტური დანერგვა ამაღლებს მოქალაქეობრივ პასუხისმგებლობას და ამცირებს საზო-

³⁰ საქართველოს უზენაესი სასამართლო, სისხლის სამართლის პალატის მიმოხილვა, 2019, 6–7.

³¹ საქართველოს სახალხო დამცველი, „სამართლებრივი ცნობიერებისა და ადამიანური სოლიდარობის შესახებ ანგარიში“, 2022, 12–14., <https://surl.li/serolp>, (გადამოწმებულია 26.11.2025 წელი)

³² Ibid Okumori, 63

გადოების პასიურობას კრიზისულ სიტუაციებში. საქართველოს შემთხვევაში, აუცილებელია ამ ნორმის რეანიმაცია სამართლებრივ და კულტურულ დონეზე. საჭიროა კეთილსინდისიერი დამხმარის დაცვის მექანიზმის შემოღება, რაც წაახალისებს მოქალაქეთა აქტიურობას. საამისოდ კი, კანონის ტექსტში უნდა განისაზღვროს მკაფიო კრიტერიუმები — როდის შეიძლება დახმარება ჩაითვალოს კეთილსინდისიერად, რისთვისაც სახელმწიფომ მინიმალურ დონეზე მაინც უნდა უზრუნველყოს „პირველადი სამედიცინო დახმარების“ განათლების საყოველთაოდ მიღება და სამართლებრივი ცნობიერების ამაღლება. ეს კი თავისთავად გამოწვევს ქართული სასამართლო პრაქტიკის დახვეწას და ხელს შეწყობს ერთგვაროვანი განმარტებების ჩამოყალიბებას.

კეთილი სამართლის კანონი უნდა გახდეს ადამიანური სოლიდარობის სამართლებრივი გარანტი, ვინაიდან ეფექტური საზოგადოებრივი პოლიტიკა მოითხოვს როგორც დაცვის მექანიზმების კანონმდებლობაში ასახვას დამხმარისთვის, ისე პრევენციული ღონისძიებების გაძლიერებას. ქართული კანონმდებლობა, ერთის მხრივ აწესებს სისხლის სამართლებრივ პასუხისმგებლობას დაუხმარებლობისთვის, მეორეს მხრივ კი არ ითვალისწინებს დამხმარე პირის დამცავ სპეციფიკურ საკანონმდებლო ჩანაწერს დახმარების გაწევისას დაშვებული შეცდომის გამო. ხსენებული მიზნით, მნიშვნელოვანია, რომ კანონმდებლობაში ცალკე მუხლის სახით აისახოს ხსენებული პრინციპი, რომელიც დაიცავს კეთილსინდისიერ დამხმარეს სა მოქალაქე და სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისგან, თუ მან ეს ქმედება ჩაიდინა კეთილგანწყობით და არა განზრახ ან უხეში დაუდევრობით.

ბიბლიოგრაფია

- საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 129, 1999 რედაქცია; <https://surl.lt/lnxufp> , (გადამოწმებულია 26.11.2025)
- საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, მუხლი 992, 1997 რედაქცია; <https://surl.li/hyddqq> , (გადამოწმებულია 26.11.2025)
- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2011 წლის 30 მაისის განჩინება, საქმე №136აპ-11; <https://surl.li/deaeel> , (გადამოწმებულია 26.11.2025)
- საქართველოს უზენაესი სასამართლოს 2024 წლის 06 ივნისის განჩინება, საქმე №189აპ-24; <https://surl.li/deaeel> , (გადამოწმებულია 26.11.2025)
- საქართველოს უზენაესი სასამართლო, სისხლის სამართლის პალატის მიმოხილვა, 2019; <https://surl.li/aytqwm> , (გადამოწმებულია 26.11.2025 წელი)

- საქართველოს სახალხო დამცველი, „ On the Situation of Protection of Human Rights and Freedoms in Georgia“, 2022; <https://surl.li/usyshv> , (გადამოწმებულია 26.11.2025)
- Traver, A. E. “Good Samaritan Laws: A Global Comparative Perspective.” *Journal of International Law and Policy* 12, no. 3 (2006);
- Okumori, M. H. “Germany’s Duty to Rescue and Comparative Perspectives.” *Journal of Comparative Law* 8, no. 2 (2016); <https://tinyurl.com/2vzcjdrn> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Freeman S., 2005. Criminal liability and the duty to aid distressed, University of Pennsylvania law review, Vol. 142;
- Jan M. Smits, „The Good Samaritan in European Private Law; On the Perils of Principles without a Programme and a Programme for the Future”, Inaugural lecture, Maastricht University 19 May 2000, Deventer (Kluwer) 2000, . <https://surl.li/sfhiwu> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Levinas, Emmanuel. *Totality and Infinity*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1969;
- Code pénal (France), Article 223-6. *Journal officiel de la République française*, 2023. <https://tinyurl.com/8t35332x> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Kant, Immanuel. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press, 2012;
- German Criminal Code (Strafgesetzbuch), §323c “Failure to Render Assistance.” <https://tinyurl.com/ywzjckkc> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- “Three Fined under ‘Good Samaritan’ Law after They Ignored Collapsed Pensioner.” *Scottish Legal News*, 19 September 2017; <https://tinyurl.com/2hxxv6d4d> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Osman v. the United Kingdom, Application no. 23452/94, ECHR, Judgment of 28 October 1998, §§ 115–121;
- Budayeva and Others v. Russia*, Applications nos. 15339/02 and others, ECHR, Judgment of 20 March 2008, §§ 128–135;
- Makaratzis v. Greece*, Application no. 50385/99, ECHR, Judgment of 20 December 2004, §§ 49–57;
- Öneryıldız v. Turkey*, Application no. 48939/99, ECHR Judgment of 30 November 2004, §§90–101.
- L.C.B. v. United Kingdom*, Application no. 23413/94, ECHR Judgment of 9 June 1998, §§35–41, <https://tinyurl.com/2sx4ydt6> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Code pénal (France), Article 223-6. *Journal officiel de la République française*, p. 5123 (Version consolidée 2023). <https://tinyurl.com/3bxy9d8p> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Norwegian Penal Code §287, *Lovdata*, p. 1142–1143 (2020 Edition), <https://tinyurl.com/2rdkbmb6> (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Polish Criminal Code, Article 162, *Dziennik Ustaw RP*, No. 88 (1997); <https://tinyurl.com/3p4wcdjk> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)
- Italian Codice Penale, Art. 593, *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 2018, <https://tinyurl.com/mryhk9sv> , (გადამოწმებულია 25.11.2025)